

Eesti täienduskoolidest

Sissejuhatus.

1944.a. sügisel, kui Eesti oli uuesti Nõukogude Liidu okupatsiooni alla sattumas, pääses umb. 70.000 eestlast oma kodumaalt põgenema. Umb. 30.000 pääses, osalt Soome kaudu, Rootsi; ülejäänud peamiselt Saksamaale.

Muude pakilisemate probleemide lahendamise kõrval asusid võõrsile jõudnud eestlased juba laagrites viibimise ajajärgul nii Rootsis ja Taanis kui ka Saksamaal oma noortele pooleli jäänud hariduse jätkamise võimalusi selgitama ja ka tegelikult teostama. Vastava maa keele oskamatus ja ka muude takistuste tõttu ei saanud meie lapsed kohe uue asukohamaa koolidesse astuda. Selletõttu hakati organiseerima põgenike-laagrites, kus leidis kooliealisi noori, laagrikooli. Rootsis, Taanis ja Saksamaal asutatud laagrikoolid olid eestikeelsed koolid, mis üldjoontes töötasid Eestis iseseisvuse ajal kehtinud vastavate õppekavade alusel. Vastava kutsega või muidu sobivaist õppejõududest ei olnud puudust. Neid leidis põgenike hulgas küllaldaselt peaaegu iga kooli jaoks. Suur puudus oli aga vastavaist õpikuist, vajalikust õppematerjalist ja õppeabinõudest. Üpperaamatute puudust püüti leevendada algul kodumaalt kaasa toodud õpikuist konspektide valmistamisega, hiljem nende kordustrükkide või päris uute õpikute avaldamisega.

Põgenike laagris viibimine oli ju ajutine nähtus, mille peatset lõppu ootasid kõik asjaosalised. Rootsis alustati põgenikelagrite likvideerimisega juba 1945.a. kevadel ja sellega seoses hakati ka laagrikooli likvideerima. Alles jäänud laagrites töötasid laagrikoolid suve läbi, et jõuda vastava klassi ^{kursus} läbi võtta, kuid Välismaalaste Komisjoni eeskirjade järele pidid kõik laagrikoolid oma tegevuse lõpetama

15. augustil 1945. Erandlikult jäi Sigtuna eesti gümnaasium edasi töötama internaatkoolina, et vastuvõetud õpilased saaksid gümnaasiumikursuse lõpetada. Sigtuna eesti gümnaasium lõpetas oma tegevuse alles 1947.a. 15. aug. 1945 lõpetas oma tegevuse ka Stokholmi eesti algkool, mis oli oma tegevust alustanud laagrikoolide korralduse alusel 15. märtsil 1945.a. Seega oli Rootsis eesti lastele eestikeelse õpetuse korraldamise esimene peatükk lõpule jõudnud.

Nüüd seisti Rootsis tõsise küsimuse ees: mis saab edasi? Laagrites tihedasti kooselanud eesti põgenikud valgusid laiali üle Rootsi, peamiselt linnadesse, kus oli paremaid töösaamise võimalusi. Kõigile oli selge, et sellega valguvad ka meie noored laiali rootsi koolidesse, kus nad ka peatselt sulavad rootsi laste sekka. Peagi selgus, et Rootsi suuremaisse ja ka paljudesse väiksemaisse keskustesse oli kogunenud suuremal arvul eesti perekondi, kellel oli kooliealisi lapsi. See andis ühe suure eelduse iseseisvate eesti koolide või omaette eesti klasside asutamiseks neisse keskustesse.

Juba enne laagrikoolide lõplikku likvideerimist alustas Eesti Komitee Koolitoimikond Rootsis, mis alustas oma tegevuse jaanuaris 1945, energiliselt võitlust iseseisvate eesti koolide asutamiseks loa ja vajaliku toetuse nõutamiseks kohtades, kus leidub küllaldaselt kooliealisi eesti noori. Kõik sellekohased taotlused jäeti aga vastavais Rootsi ametiasutustes tähelepanemata. Selles vastuseisus mängis oma osa 1945. aastal Euroopas valitsenud poliitiline olukord, mis tookord ei olnud Baltikumist põgenenuile kuigi soodne ega sõbralik.

Kõigile takistustele vaatamata suudeti ometi 1945.a. sügisel Rootsis eraalgatuslikus korras ja erakoolidena avada eesti koolid peale Stokholmi veel viies linnas. See osutus võimalikuks peamiselt selletõttu, et Eesti Abistamis Komisjon võttis

võttis õpetajate palgad oma kanda ja kohalikud omavalitsused nõustused muud majanduslikud kulud oma kanda võtma. Kuigi töötasu õpetajaile oli väga väike, ometi leppisid õpetajad sellegagi, sest nad said töötada omal kutsealal eesti lastega. Ja muidugi hellitati ka lootust, et ehk olukord sellel alal aja jooksul paraneb. Rootsi omavalitsused rõhutasid aga oma majandusliku abi andmisel selle ajutisust, et eesti kool on eesti lastele ainult üleminekuastmeks rootsi kooli siirdumiseks ja seal edukalt edasiõppimiseks.

Eesti täienduskoolide tekkimisest Rootsis.

Nagu eelpool nägime, suhtusid Rootsi vastavad ametiasutused eitavalt eesti koolide asutamisse, veel eitavamalt nende majandamiskulude oma kanda võtmisse. Kuigi 1945.a. sügisel õnnestus mõnes Rootsi keskuses avada eesti koolid, ometi ei hellitatud kuigi suuri lootusi nende pikema-aegsesse püsimisse.

Teiselt poolt oli Rootsis palju suuremal ervul teisi eestlaste keskusi, kus oli rohkesti kooliealisi eesti noori, aga kus ei õnnestunud iseseisvaid eesti koole või vähemasti eesti klassigi rootsi koolide juures avada. Tuli leida teisi uusi teid ja võimalusi neile eesti noortele, kes jätkasid või alustasid oma õpinguid rootsi koolides, eesti rahvusliku kasvatus- ja õpetuse andmiseks.

Selle raske probleemi praktiliseks lahendamiseks tehti katset juba 1945./46. õppeaastal kahes Rootsi linnas (Alingsås ja Ulricehamnis), kus oli suuri raskusi iseseisvate eesti koolide asutamiseks loa ja majandusliku toetuse saamiseks. Suure vaevaga saadi neis linnades avada ainult esimesed klassid iseseisvate eesti klassidena. Mõlemas linnas aga leidsid hea vilumusega ja suure algatusvõimega eesti pedagoogid, kes hakkasid teistele eesti õpilastele, kes õppisid rootsi koolides, 2 - 3 korda nädalas õhtuti või laupäeviti ja pühapäeviti õpetust andma eesti keeles, eesti muusikas (laulmises) ja vanaaegsele õpilastele ka eesti maateaduses ja ajalooos. Nõnda saadi esimesed praktilised kogemused õppe- ja kasvatustööst uues koolitüübis, millest ei olnud kellelgi varem mingit aimugi.

Tekkinud olukorra sunnil asuski Eesti Komitee Koolitoimikond Rootsis uue koolitüübi sihiasetuse kindlaks määrami-

sele ja sellele esialgsete õppe- ja tunnikavade väljatöötamisele. Sihiasetuse määritlemisel (fikseerimisel) ei olnud suuri probleeme: anda rootsi koolides õppivaile eesti noortele, kes on kodus eesti keele oskust omandanud, täiendavat õpetust eesti keeles, eesti muusikas (laulmises) ja vanematele õpilastele ka eesti maateaduses ja ajaloo. Uue koolitüübi tunnikavasse võeti esialgu ka usuõpetus eesti keeles, silmas pidades eriti rootsi koolides õppimist alustavaid eesti õpilasi, kellele rootsi keele oskus ei olnud usuõpetusetunni sisust täielikuks arusaamiseks küllaldane.

Kuidas nimetada uut koolitüüpi? Nagu eelpool oli juba märgitud, oli uus koolitüüp kõigile täiesti võõras. Selle sihiasetus oli küll algusest peale kõigile endastmõistetavalt selge. Uue koolitüübi üksikute õppeainete võimaliku mahu ja ulatuse kohta ei olnud aga kellelgi mingit kogemustele põhjendavat ettekujutust. Uues koolitüübis rakendatavate õppeviiside ja õppeabinõude üle ei murtud algul pead, arvati, et küllap sealgi sobivad hariliku kooli õppe- ja tööviisid. Uuele koolitüübile nimetuse otsimisel lähtuti mõttekäigust, et rootsi koolides õppivate eesti laste teadmisi ja oskusi täiendada eesti rahvuslike õppeainete (eesti keele, eesti muusika, eesti maateaduse ja ajaloo) alal. Sellest mõttekäigust kasvaski välja nimetus täienduskool.^{x)}

Pärast eesti täienduskooli sihiasetuse fikseerimist ja ajutiste õppe- ja tunnikavade kehtestamist asus Eesti Komitee Koolitoimkond Rootsis 1946.a. sügisel eesti täienduskoolide võrgu väljaarendamisele kogu Rootsi ulatuses. Selleks andis erilise tõukejõu veel asjaolu, et enamikus kohtades töötanud

x) Alles hulk aastaid hiljem sai teatavaks, et juba enne Teist maailmasõda töötanud 1934.a. alates Sydney's (Austraalias) eesti täienduskool, kus õppinud Eestist sinna väljarännanud lapsed kolme õpetaja juhatusel (vt. Eesti Õpetajate Keskühingu häälekansja "Bulletään" 1959, lk. 33).

iseseisvad eesti koolid likvideerusid. Järele jäid veel ainult Stockholmi eesti algkool 1.-7. klassiga, Hälsingborgi eesti algkool 1. - 4. klassiga ja veel mõned üksikud eesti klassid paaris-holmes kohas - kõik ainuüksi lastevanemate ja eesti organisatsioonide ülalpidamisel.

Eestikeelsete õpperaamatute väljaandmiseks asutati juba 1945.a. kevadel Rootsi-Eesti Õpperaamatutefond. Selle kirjastusel ilmusid lühikese aja jooksul vajalikud õpikud eesti keele, eesti muusika (laulmisõpetuse), eesti maateaduse ja ajaloo ja usuõpetuse tarvis. Hiljem saadi täiendavat lisa Saksamaal ilmunud eestikeelseist õpperaamatuist. Samal ajal ilmus ka rohkesti eesti noorsooraamatuid, mis olid enamuses korüüstrükid Eestis iseseisvuse ajal ilmunud vastavaist noorsooraamatuist ja mida ohtrasti kasutati aateaineks täienduskoolide töös.

Täienduskoolid töötasid algul 1 - 2 korda nädalas 2 - 3 tundi korraga kas pealelõuna (õhtuti) või pühapäeviti. Osavõtt täienduskoolide tööst oli väga elav, milleks lastevanemad omalt poolt suuresti kaasa aitasid. Täienduskoolide ülalpidajaiks olid lastevanemad koos kohalike eesti ühingutega või selleks eraldi moodustatud ühingud või koolihoolekogud. Koolide ülalpidamiskulusid on algusest peale tänaseni üsna tõhusas ulatuses aidanud kanda Eesti Komitee Rootsis. Sobivaist õppejõududest ei olnud algul puudust, kutselisi eesti pedagooge leidis peaaegu igas paigas, kus tegutses eesti täienduskool ja millede asutamiseks ja käigus hoidmiseks nad ise algatajad ja kaasaitajad olid. Ei põlatud õhtust või pühapäevast tööd ja veel palju muud lisatööd, mis täienduskooli tegevuses vajalikuks osutus, kuigi nad kõik oma igapäevast leiba teenisid rootsi ettevõtteis (algul enamasti vabrikuis) täie tööajaga. Kohusetunne eesti noorte rahvusliku kasvatuse vastu võõrsil tiivustas ja vaimustas

neid.

Vastavalt eesti täienduskooli sihiasetusele ja ajutistele õppekavadele, seoti selles tehtav töö peamiselt kolme tähtpäevaga: jõulud, Eesti Vabariigi aastapäev ja kooli kevadpidu (resp. emadepäeva pühitsemine). Nim. tähtpäevadele ettevalmistamisega, mis algavad juba sügisel ja jätkuvad kuni kooliaasta lõpuni, pandi alus kindlaile traditsioonidele, mis on püsinud tänaseni.

Olukorra muutumine

Nagu eelpool oli märgitud, oli osavõtt täienduskoolide tööst algusaastail väga elav. Sellest eemalejäänud eesti noorte arv oli suhteliselt väike. Selles tehtavad õppetööd soodustas ja hõlbustas noorte küllaldane eesti keele oskus, millele oli kodudes hea alus pandud, kuna oli tegemist Eestis sündinud lastega. Selletõttu edenes eesti keele lugemis- ja õigekirjaõpetus ja niisamuti ka kõigi teiste õppeainete läbivõtmine üsna sujuvalt ja ilma eriliste raskusteta. Kuna enamus õppejõududest olid vilunud kutselised õpetajad, kes oskasid oma õppetööd kohendada vastavalt olukorrale ja täienduskooli sihiasetusele ja kujunenud traditsioonidele, siis ei kerkinud ka erilisi probleeme õppe- ja kasvatustöö alal ega õpilaste ja lastevanemate hulgas erilist vastumeelsust täienduskooli tegevusest osavõtmise vastu. Enamasti töötasid täienduskoolid rootsi koolides, kus neil olid kasutada kõik vajalikud õppeabinõud või koguduste või ühingute ruumides, kus oli ka vajalikke õppeabinõusid (näit. klaver eesti laulude õpetamiseks) käepärast. Vahepeal tegelikust tööst saadud kogemuste ja tähelepanekute alusel koostati täienduskooli kõigi õppeainete jaoks uued õppekavad, mis valmisid 1951.a. ja mis asendasid 1946.a. algul

valminud ajutised õppe- ja tunnikavad.

Besti laste hea eesti keele oskuse tõttu oli nende ridade kirjutajal täienduskoolide külastamise puhkudel meie laste eesti keele lugemis-, õigekirja- ja jutustamisoskuse kontrollimisel alati tunne, et ta viibib Eestis mõnes Järva- või Virumaa koolis (ma olen nim. maakondades koolinõunikuna töötanud). Nende asjaolude tõttu olid 1951.a. valminud täienduskooli uned õppekavad õppeainete mahu poolest õige ulatuslikud.

Aga siis hakkas ilmema suur muutumine. Täienduskooli hakkas tulema õpilasi, kes olid juba Rootsis sündinud ja kellede eesti keele sõnavara oli palju väiksem eelmiste aastakäikude õpilaste omast ja selletõttu oli ka nende väljendamisvõime eesti keeles palju puudulikum. Mida aasta edasi, seda halvemaks olukord muutus. Muutunud olukorrast tingitult tuli õppeainete mahtu piirata ja usuõpetus üldse välja jätta, et aega säästa teistele õppeainetele, eestkätt eesti keelele. Aga sealjuures ilmes veel halvem nähtus - suuri erinevusi õpilaste eesti keele oskuse tasemes. Selletõttu tuli senises õppetööviihis ja õppetunni tööjaotuses teostada suuri muudatusi ja veelgi suuremal määral kui senini, individuaalsele tööviisile üle minna. Siis tuli uus probleem. Kutselistest eesti õpetajatest tuli puudus. Bestlaste suurtel odasirännu-aastail 1951 - 1954 siirdus ka osa õpetajaid, nende seas rohkesti nooremaid, Kanadasse ja teistesse ülemeremaadesse, osa sattus parema töö- ja elukoha leidmisel paika, kus ei olnud eesti täienduskooli, osa jäi täienduskooli tööst eemale vanaduse saabumise tõttu. Täienduskooli tegevuse jätkumiseks tuli lahkunuid asendada uutega, kellel tihti puudus igasugune pedagoogiline ettevalmistus.

Helpool märgitud muutunud asjaoludest tingitult seisti

nüüd kolme uue ülesande ees: uute õppekavade koostamine, valminud uutele õppekavadele vastavalt uued õpperaamatud koostada ja täienduskoolide õppejõudude kutsealane täiendamine ja uute ettevalmistamine. Pärast nim. küsimuste igakülgset kaalumist otsustati ettevalmistusi uute õppekavade koostamiseks ja seniste õppejõudude kutsealast täiendamist ühendada ja seda alustada õppepäevade korraldamisega. Esimesed õppepäevad korraldati 1960.a. suvel Stockholmis, ja millede töökavas olid sissejuhatavad ettekanded ja arutlused senistest õppekavadest ja uute õppekavade sihtjoontest, kogemustest senisest tööst täienduskoolides, tööst eelkooliealiste lastega ja peajooni lapse hingeelu arengu üksikuist järkudest uuemate uurimuste valgusel. Osavõtjate hulgas oli ka üks täienduskooli õpetaja Saksamaalt. Kokkuvõtted nim. päeval peetud ettekannetest ja osavõtjate sõnavõttudest avaldas Eesti Komitee Koolitoimikond Rootsis pealkirja all "Täienduskoolide tööpõllult" ja see saadeti kõigile eesti täienduskoolide õpetajaile üle maailma. Järgmised eesti õpetajate päevad toimusid jaanuaris 1962, niisamuti Stockholmis ja nende töökavas olid ettekanded peamiselt täienduskooli õppetöö metoodikast uues muutunud olukorras, ulatuslik ettekanne intelligentsusest ja selle mõõtmisest ja üks ettekanne Rootsi koolireformist, et eesti täienduskoolides töötavad õppejõud oleksid teadlikud sellest, mis on toimumas rootsi koolis, kus nende õpilased praegu õpivad. Päevadest osavõtjate hulgas oli ka 3 täienduskooli õpetajat Saksamaalt. Nim. õppepäeval peetud ettekannete kokkuvõtteid ilmusid "Täienduskoolide tööpõllult" II, mis niisamuti saadeti kõigile täienduskoolide õpetajaile üle maailma.

Kolmandad õppepäevad korraldati 1963. aasta juunis Memi rahvapälikoolis Norrköpingi lähedal. Nim. õppepäevade esimene tööpäev pühendati näidistundide pealtkuulamisele, kuhu

oli ka lastevanemaid kutsutud. Norrköpingi eesti täienduskooli 3 õpetajat andsid näidistunde eesti keele algõpetuse, eesti laulude õpetamise ja eesti maateaduse kohta. Pärast näidistundide pealtkuulamist ja arutamist siirduti Memisse, kus töö jätkus peamiselt täienduskooli uute õppekavade projektide läbivaatamisega ja arutamisega. Pärast nende arutamist ja täiendusettepanekute esitamist otsustati esitatud kõik projektid ühes täiendustega avaldada "Täienduskoolide tööpõllult" III, mis saadeti kõigile täienduskoolide õpetajaile üle maailma nende kohta seisukohtade, arvamuste või muudatusettepanekute esitamiseks, et siis aasta pärast uute õppekavade lõplikul kujul koostamisele asuda ja siis valmivate uute õppekavade alusel uute õpperaamatute koostamisele või vanade ümbertöötamisele asuda.

Memis toimunud õppepäevadel oli ka 3 osavõtjat Saksa- maalt.

Järgmised õppepäevad toimusid septembris 1964 Stokholmis ja nende päevakorras oligi kaks peamist küsimust: uute õppekavade lõplik läbivaatamine ja heakskiitmine ja uute õpperaamatute põhimõtete selgitamine. Aasta jooksul oli saabunud rohkesti, ka ülemeremaadelt, täiendavaid ettepanekuid õppekavade kohta, mida nende projektide koostajad püüdsid kooskõlastada ja võimaluste piires ka arvestada õppekavade lõpuvormis koostamisel. Koostajate poolt lõpuvormis esitatud õppekavad kiideti heaks ühes sooviga, et Eesti Komitee Koolitoinkond Rootsis need avaldaks "Täienduskoolide tööpõllult" IV ühes vastavate selgituskirjadega iga õppeaine (eesti keele, laulmise, eesti maateaduse ja ajaloo) kohta. Nii toimuski ja juba sama aasta lõpul läksid uued õppekavad laiali üle maailma kõigile eesti õpetajaile. Nii valmisid üle 4 aasta kestnud põhjaliku töö järele eesti täienduskooli uued õppekavad

ühes pikemate seletuskirjadega. Neist olgu siinkohal äärmärgitud eesmärgid, mis iga õppeaine õpetamise kohta võõrsil on nüüd püstitatud.

Eesti keele õpetuse kohta on märgitud, et selle kasvatuslikuks sihiks peale lapse iseloomu kasvatamise ja tundeelu üllastamise, on kasvatada lapses armastust eesti keele ja kirjanduse vastu, et temas tekiks huvi eestikeelse raamatu vastu ja ärkaks tahe, jätkata eestikeelse aja- ja ilukirjanduse lugemist ka pärast eesti kooli lõpetamist ja noorteritingis tegutsemist, panna positiivses suunas liikuma lapse kõlbelised tungid ja jõud ning äratada temas eesti rahvustunnet ja armastust oma vanemate kodumaa vastu, kujundades sel viisil temast laia silmaringiga kultuurihuvilist isiksust ja eesti ühiskonnale võõrsil kasulikku liiget.

Teadmiste ja oskuste alal on eesti keele õpetuse eesmärgiks võõrsil: oma mõtete eesti keeles suuliseks ja kirjalikuks väljendamiseks tarviliku sõnavara tundmine; selge, vigadeta, kaasaelav ja ilmekas lugemine; mõne arenemiskohase noorsooraamatu ja ilukirjandusliku teose tundmine; iseseisev, selge kõne- ja kirjaoskus, selgesti loetav, korralik käekiri.

Laulmisõpetuse sihiks eesti täienduskoolis (ja ka eesti noorteorganisatsioonis) seadis uus õppekava: äratada laulurõõmu, kasvatada laulu abil ühistunnet ja rahvustunnet, äratada huvi ja armastust eesti laulu ja muusika vastu ja anda lastele sobiv lauluvara eesti lauludest. Lauluõpetuse üldeesmärgiks seab õppekava: eesti laul meie lastele armsaks ja omaseks teha, niipalju kui see on iganes võimalik.

Eesti maateaduse õpetuse sihiks kasvatuslikul alal on: arendada lapse tähelepanu, vaatlus- ja kujutlusvõimet ning järjekindlat mõtlemist, kasvatada lastes armastust oma vanemate sünnimaa vastu ja selgitada, et eeskätt eestlastel on

õigus oma kodumaa valitsemiseks ja korraldamiseks; äratada lastes ka huvi ja armastust teiste, eeskätt oma asukohamaa rahvaste, looduse ja kultuurivarade vastu.

Teadmiste ja oskuste alal on täienduskooli eesti maateaduse ja õpetamise sihiks oma kodupaiga tundmise kaudu Eestit üldjoontes tundma õppida. Baltimaadele ja balti rahvastele ja Soomele tuleb pühendada erilist tähelepanu.

Eesti ajaloole saab täienduskoolis ajapuuduse tõttu väga vähe aega pühendada. Kus see võimalik on, seal on eesti ajaloo õpetamine nihutatud rohkem vanemale astmele (13-14-aastastele ja vanemaile õpilastele). Eesti maateaduse ja ajaloo õpetamise puhul tuleb täienduskooli õpetajail hoolega jälgida seda, mida tema õpilased on oma asukohamaa koolis maateaduse ja ajaloo üldmõistete ja terminoloogia alal juba õppinud. Sellepärast eesti ajaloo õpetuse sihiks teadmiste ja oskuste alal on eesti rahva omapärase ajaloo üksikute etappide tundmaõppimine, eesti rahva mineviku kaudu iseseisvuse saavutamisest arusaamine ja selle kaudu tema teadlikuks saamist oma kuuluvusest eesti rahvusse, kuigi ta elab teisel maal ja kasvab üles teiste rahvaste keskel.

Beelpool on püütud õige kokkuvõtlikul kujul edasi antud sihte, mis on üksikute õppeainete õpetusele eesti täienduskoolis seatud. Sealjuures on eesti täienduskoolil (niisamuti ka noorte-organisatsioonil) väga delikaatne kahepoolne ülesanne: ühelt poolt äratame lapses huvi eesti keele, eesti laulude, tema vanemate kodumaa vastu ja üldse soovi kuuluda ka eesti ühiskonda; teiselt poolt ei tohi eesti õpetajad ega lapsevanemadki riivata lastes nende lojaalsust oma sünnimaa (Rootsi, Taani, Hollandi, Kanada, U.S.A., Austraalia j.t.) vastu. Õpetajail, kasvatajail ja noortejuhtidel tuleb hoiduda laste ees igasugusest kriitikast laste sünnimaa, selle valitsusvormi ja

riigijuhtide kohta. Niisamuti asukohamaa põhiliste kommete ja eluviiside kohta. Rootsis, Saksamaal, Ameerikas või mujal sündinud eesti lapsed on õigusega uhked oma sünnimaale. Eestluse tutvustamine^{ne} ja selle sisendamine eesti lastesse saab tugineda eeskätt lugupidamisele laste sünnimaale ja selle põlisrahvale. Eesti täienduskoolide üheks ülesandeks on aidata eesti laste silmaringi avardumist hea ja ilusa nägemiseks ja mõistmiseks oma sünnimaal. Siis ehk ta mõistab paremini oma eesti kooli õpetajat, kui see jutustab ja näitab neile pilte tema vanemate ilusast sünnimaast.

Täienduskooli uutes õppekavades vähendati õppeainete mahtu ja ulatust seniste kavadega võrreldes mitmekordselt. Kus on rohkem võimalusi ja aega mõne õppeaine ulatuslikumaks läbivõtmiseks, siis on selleks juhul iga õppeaine kava juurde lisatud selle laiendatud kava, võimaldades sel viisil koolidele oma töökavade koostamiseks suuremat paindlikkust ja õppekava jaotamist eri õppeaastate vahel. Eelpool oli juba vihatud individuaalse õppeviisi ulatuslikumale kasutamisevajadusele täienduskooli töös. Sellele nõudele lisaks on uute õppekavade seletuskirjades rohkesti tähelepanu omistatud õppetöö näitlikustamisvajadusele täienduskooli töös. Selle teostamiseks on seletuskirjades nõutud audio-visuaalsete õppeabinõude kasutamisele võtmist. Teatavasti on audio-visuaalsete õppeabinõude kasutamisele võtmine levinud kõigi maade koolidesse ja nende otstarbekas kasutamine hõlbustab ja jõudlustab ka eesti täienduskooli tööd ja teeb selle lastele huvitavamaks.

Seniste aastate jooksul saadud kibedate kogemuste järelle on tulnud eesti täienduskooli töös tõsisemalt kui varem arvesse võtta laste huvi täienduskooli töö vastu. Täienduskool on ju lisakoorem eesti lastele, kes õpivad asukohamaa koolis, kus on tihti nõudmiste press väga tugev. Meie soov

on siiski, et eesti lapsed ka veel eesti täienduskooli tööst osa võtaksid. See on aga vabatahtlik ega allu asukohamaa koolisundusele. Lastevanemate teadlik kaasabi on muidugi väga oluline, kuid lastevanemate sundimisest üksi ei jätku. Täienduskool peab omalt poolt suure huvi äratamisega kaasa aitama. Täienduskoolide õpetajad peavad hoolega silmas pidama, et kõik õpilased oma eale ja võimeile vastavalt saaksid eesti täienduskoolis uute teadmiste omandamisega või sellega seoses oma huve, ambitsioone ja vajadusi rahuldada. Eesti täienduskooli töös peab esinema mingi erimotiiv, mis tõmbab last sinna õppima ja sunnib teda vahel end pingutamagi või mõnest muust üritusest loobuma, et eesti täienduskooli tööst või selle üritustest osa võtta. Seda sotsiaalpsühholoogilist momenti on nüüd eesti täienduskoolide töös hea eduga kasutatud. Selle kohta olgu esitatud paar näidet:

Nagu nägime eelpool, on eesti keele õpetuse üheks eesmärgiks "selge, vigadeta, kaasaelav ja ilmekas lugemine". Selle saavutamiseks tuleb paljudel õpilastel siin võõrsil eriti, rohkesti kurja vaeva näha. Päriskooliski on selle eesmärgi saavutamine väga raske, rääkimata täienduskoolist, kus töötatakse ainult mõned tunnid nädalas. Siin tuleb appi võtta lapse hingeelus pesitsev alateadlik tung, mis nõuab temas peituvate huvide, ambitsioonide ja vajaduste rahuldamist. Peituvate huvide ja ambitsioonide rahuldamine võib teostuda näit. esinemistes või üldse isetegevuses, kus lapsel on võimalik omaalgatust rakendada. Paljude asukohamaade koolides, kus esinevad suure õpilastearvuga klassid, jääb suuremale osale õpilastest vähe võimalusi väiksemas rühmas esinemiseks või omaalgatuslikuks isetegevuseks. Paljud õpilased saavad koguni väga harva klassis valjusti lugeda. Eespool oli ka juttu mitmete tähtpäevade ette-

valmistamise ja nende pühitsemise traditsioonist. Kui lapsele antakse ülesandeks esineda mingi lugemispalaga või luuletusega mõnel tähtpäeval (jõuluõhtul, Eesti Vabariigi aastapäeva aktusel, kooli kevadpeol või emadepäeval või mõnel muul puhul), siis suure publiku ees, kus viibivad ka tema vanemad või teised tuttavad, on antud lugemispala või luuletuse "selge, vigadeta, kaasaelav ja ilmekas lugemine" tema ambitsiooni rahuldamine - ja see sunnib ja tiivustab ise teda paremale ettevalmistusele ning lisaharjutustele kodus. On tarvis ainult juhatusi, kuidas seda kõige paremini teha.

Teine näide. Osalt eesti keele väikese sõna, osalt eesti keele vähese tarvitamise tõttu on meie lapsed väga tagasihoidlikud eesti keeles väljendumiseks. Aga jõulunäidendis, kus lapsel on mingi osa täita, on sama muidu tagasihoidlik laps küllalt väle oma osa väljendamiseks eesti keeles. Näidendis esinemine ja tegutsemine oli tema alateadvuses peituva vajaduse rahuldamine ja see sundis ja julgustas ise teda anda oma parim ka eesti keeles kõnelemises ja lugemises, vastavalt vajadusele. Õpetajail ja lastevanemailgi ei olnudki tarvis sundida, ainult juhatusi anda paremaks esinemiseks ja eesti keeles väljendumiseks. Kui selle juurde arvata veel muud igasugused ettevalmistused (vastava riietuse või varustuse valmistamine või hankimine jne.), mis on vajalikud näidendi ettekandmiseks või mõne muu ürituse teostamiseks, siis on kõik asjaosalised õhinal kaasas, ilma et neid oleks vaja selleks eriliselt sundida. Selliseid võimalusi on rohkesti eesti täienduskooli tööpõllul. Nende otstarbekohast ja süstemaatilist kasutamist soovitavad ka eesti täienduskooli uued õppekavad.

Sellisel õppetegevusega seotud ja pedagoogiliselt juhitud ürituste ettevalmistamisel ja mitmete tähtpäevade puhul õpilaste poolt esitamisel on ka suur rahvus-pedagoogiline ülesanne. Ak-

tiivse kaasatöötamisega, näit. Eesti Vabariigi aastapäeva aktuste puhul, õpilased omandavad vähehaaval ka kindla teadmise ja tunnetuse sellest, kes nad on ja kuhu nad kuuluvad. See kergendab omakorda õpilastele eriti ajaloo paljude peatükkide mõistmist, ja üldse arusaamist eestluse mõistest. Muidugi nõuab sellise tööviisi otstarbekohane rakendamine ja teostamine suurema publiku ees õpetajailt õpilaste hingeelu head tundmist ja vajalikku pedagoogilist takti ja taipu. Leidub õpilasi, keda tuleb esinemiste õhinas pidurdada, leidub rohkesti ka neid, keda tuleb aidata, õhutada ja julgustada.

Täienduskoolide õpperaamatute küsimus.

Eelpool oli lühidalt vihjatud sellele, et pagulas põlve algul avaldatud õpperaamatud olid osalt kordustrükitud või ümber töötatud väljaanded Eestis iseseisvuse ajal ilmunud õpperaamatutest. Sel teel saadi esialgselt rahuldada õpperaamatute vajadust eesti koolides ja täienduskoolides võõrsil. Kuid seoses suure muudatusega eesti õpilaste koosseisus, kes olid juba siin võõrsil sündinud ja üles kasvanud, ei olnud uued õpilased kooli astumisel enam võimalised kaasa töötamiseks seniste õpperaamatute alusel. Need osutusid neile liiga raskeiks, mitte ainult keele, vaid ka õppematerjali sisu ja hulga tõttu.

Aga kerkis veel uus probleem: õppematerjali ainevalik. Eestis ilmunud õpperaamatud (eestkätt eesti keele ja maateaduse alalt) olid koostatud Eesti tolleaegsest ühiskondlikust ja majanduslikust olukorrast lähtudes. Eestis koostatud õpperaamatud olid, piltlikult öeldes, oma aja ja olukorra lapsed. Nüüd meie noored sündisid ja kasvasid üles hoopis teistsuguses majanduslikus ja ühiskondlikus olukorras ja keskkonnas. 30 aastat tagasi olime Eestis veel rohkem põlluharija rahvas, ja see peegeldus ka meie tolleaegseis eesti keele lugemikes, kus esines üle-

kaalukalt maaelu ja eesti loodust kirjeldavaid palasid ja luuletusi. Nüüd oli meie rahvakilluke võõrsil sattunud peamiselt linnadesse, suur osa koguni suurlinnadesse. Ja sellest tulenevalt ka majanduslikult ja ühiskondlikult hoopis teistsugusse keskkonda, millel ei olnud enam midagi ühist voorsil ilmunud lugemikes või noorsooraamatuis kirjeldatud keskkonnaga ja seal esinevaist eluviisidest, sõnavarast rääkimata. Seesama probleem on ju pärast Teist maailmasõda ka kõigis Lääne-Euroopa riikide koolide koolilugemike küsimuses esile kerkinud. Hoogsa industrialiseerimisega seoses on maa rahvast tühjenenud ja linnad kasvanud mitu korda suuremaiks - nende lastele tuleb pakkuda hoopis teistsugust lugemismaterjali.

Õpperaamatute uuendamine on igas riigis väga raske toiming. Õpperaamatud on ju seoses õppekavadega. Tahetakse uusi õpperaamatuid, siis tuleb enne õppekavades või nende seletuskirjades õppetöö sihiasetust muuta või täiendada. Nii tuli ka meil talitada ja, nagu eelpool oli märgitud, valmisidki täienduskooli uued õppekavad 1964.a. lõpus. Nüüd tuli asuda uute õpperaamatute väljaandmisele või seniste põhjalikule ümbertöötamisele. See oli aga mitu korda raskem ülesanne kui uute õppekavade koostamine. Juba kitsas majanduslik olukord veeretab sellele suuri takistusi ette. Mitte kergem ei ole uute õpperaamatute sisu kujundamine. Meie noored kasvavad üles mitmes maailmajaos, Rootsist Austraaliani. Kõige raskem on kõigile sobivate lugemike koostamine. See nõuab aega ja vaeva. Nende ridade kirjutamisel (1967.a. algul) on jõutud uute õpperaamatutena välja anda "Enakeele lugemik" (3. ja 4. õppeaastale), "Eesti aabits", "Eesti maateadus" 1.vihk ja "Meie enakeel" I. Käsikirjadena on valminud "Eesti lugemik" I - III vihk (1. ja 2. õppeaastale) ja "Eesti maateaduse" 2. vihk. Nende ilmumine peaks kõigi eelduste kohaselt kõige lähemal ajal toimuma. Päevakorras on veel seniste lauluõpikute uuen-

damine. 1946. aastal ilmunud "Kooli-Leelo" I-III lauludevalikut tuleb värskendada, vastavalt uutele õppekavadele ja õpilaste muutunud mentaliteedile.

Eesti täienduskoolidest

Saksamaal ja ülemeremaades.

Eelpool oli juttu peamiselt Rootsis asutatud ja tegutsesvaist eesti täienduskoolidest. Nendest oli pikemalt juttu sellepärast, et need tekkisid kõige varem ja said aluseks teistel maadel hiljem tekkinud eesti täienduskoolidele. Siiski on põhjust lühikeseks peatumiseks ka teiste maade eesti täienduskoolide juures. Kõigepealt pälvib tähelepanu eesti täienduskoolide olukord ja tegevus Saksamaal.

Saksamaal töötavad eesti laagrikoolid tegutsesid tunduvalt kauem ja ka palju suuremas ulatuses kui Rootsis; peale algkoolide tegutses seal õige suur arv ka eesti gümnaasiume. Töötamis- olukord ja -tingimused olid aga Saksamaal eesti laagrikoolidel pärast sõja-aastail palju raskemad kui Rootsis. 1948.a. alanud eesti põgenike massiline lahkumine Saksamaalt põhjustas ka eesti laagrikoolide massilise likvideerimise või koondamisi, mis kestis kuni 1950.a. lõpuni. Ainult mõnes üksikus kohas tegutsesid eesti koolid veel kuni 1952.a. lõpuni. Siis oli ka Saksamaal eesti koolide tegevuse esimene peatükk lõpule jõudnud.

Vahepeal olid, nagu nägime eelpool, eesti täienduskoolid Rootsis juba mitu aastat tegutsenud ja selle aja jooksul juba teatava välise ja sisemise kuju omandanud. Eesti Komiteel Saksamaal, tekkinud uut olukorda põhjalikult kaalunud, ei olnud kuigi palju valikuvõimalusi. Nii otsustati Rootsi eestlaste eeskujul Saksamaalgi hakata eesti täienduskooli organiseerima. Eesti Keskkomitee alustaski 1953.a. eesti täienduskoolide orga-

niseerimisega kogu Lääne-Saksamaa ulatuses kohtades, kus elunes eestlasi ja kus oli kooliealisi eesti lapsi. Kuna Lääne-Saksamaal paiknevad eestlased väga hõredalt, siis kooliealiste eesti laste koondamine teatavasse keskusse on seotud suurte raskustega. Selletõttu on Saksamaal eesti täienduskoolide tegevusajad erinevamad kui mujal: 2-4 korda kuus, kusjuures õppetöö kestab 2-5 tundi korraga. Õpilased on jaotatud nelja astmesse (klassi). Igas astmes (klassis) kestab õppetöö vähemasti 2 õppeaastat.

Kuni 1962/63 õppeaastani võis iga õpetaja isiklikult otsustada, kuipalju ja missuguse osa tema igast õppeainest ühe õppeaasta jooksul läbi võtab. 1962./63. õppeaastast alates määrab Eesti Keskkomitee Kooli- ja haridusala juhataja iga õppeaasta algul, mida ja missuguses ulatuses tuleb igal õpetajal antud õppeaastal igast õppeainest läbi võtta. Samas näidatakse igale õpetajale ka vajalikud õpperaamatud ja konspektid. Mainitud kord osutus vajalikuks üldise ülevaate saamiseks tehtud tööst. Uus kord võimaldas ka ühtlasemalt hinnata ja võrrelda tehtud töö tulemusi. Uue korra teostamise kõige olulisemaks põhjuseks oli aga eesti täienduskoolide õppetegevuse ühtlustamine eesti laste suvikodude tegevusega. Saksamaa eesti laste suvikodudeski on kõik lapsed, vastavalt eale ja eelteadmistele, jaotatud astmeisse (klassidesse). Õpilaste kindlasse astmeisse jaotamine oli varem seotud suurte raskustega, sest täienduskoolides puudus ühtlane töökava, mille tõttu ühes ja samas astmes õppivad noored tulid suvikodudesse erinevate eelteadmistega.

Kuna Saksamaal on eesti täienduskoolide ja eesti laste suvikodude õppetegevus ühtlustatud, mida kuskil pool mujal ei esine, siis on meil põhjust siinkohal peatumiseks ka eesti laste suvikodude tegevuse juures, sest viimane moodustab seal ühe tähtsa lüli eesti täienduskooli töös ja üldse eesti laste rahvusliku kasvatuse ja õpetuse alal.

Õppetegevuse võtmisega eesti laste suvikodu tegevusse alustati juba 1956.a. suvel, esialgu katseliselt Põhja-Saksamaa eesti laste suvikodus. Esimene katse andis ootamatult häid tulemusi ja 1957.a. suvel alustati juba mõlemas suvikodus õppetegevusega varem ettevalmistatud kava ja kindla tunnikava alusel, milleks koostati ka päevane tunni- ja tegevuskava. Suvikodude töö kavasse otsustati võtta järgmised õppeained: eesti keel ja kirjandus, eesti muusika (laulmine), eesti maateadus ja ajalugu ja ülevaade Eesti kodanikuõpetusest ja majandusest. Kuna õppetegevus suvikodudes on ajaliselt liiga piiratud, siis on koostatud iga käsitletava õppeaine jaoks miinimum tööavad konseptide kujul. See on vajalik selleks, et selle lühikesegi ajajooksul saaksid suvikodude kasvandikud igast käsitletavast õppeainest kokkuvõtliku aga sealjuures tervikliku teadmiste hulga.

Õppetöö tegelikuks teostamiseks jaotatakse õpilased, vastavalt eale ja eelteadmistele kolme astmesse (klassi):

- I aste - vastab läbilõikes algkooli I + II klassile,
- II aste - vastab läbilõikes algkooli III + IV klassile,
- III aste - vastab läbilõikes algkooli V + VI klassile.

Ülaltoodud jaotusega on suvikodude õppetegevus täielikult kooskõlastatud eesti täienduskoolide õppetegevusega. Kõik õppetunnid toimuvad enne lõunat kella 9 - 12. Päälelõunane aeg kasutatakse eesti laulude (muusika) ja rahvatantsude õppimiseks, jalutamiseks, mängimiseks ja ujumiseks. Õppetöö tulemusi hinnatakse varakult väljatöötatud testide abil. Eesti laulude ja rahvatantsude õppimise ligemaks motiiviks on esinemine lõkkeõhtul, kus toimub suvikodu lõpp-pidu. Nii on siingi pedagoogiliselt kasutatud lapse hingeelu jooni, milledest oli juttu eelpool.

Seesugust eesti täienduskoolide ja suvikodude õppetegevuse süstemaatilisse koostöösse seadmist ei esine kusagil mujal eesti

täienduskoolide ja suvikodude tegevuses. See on senini andnud Saksamaal väga häid tulemusi ja kõik asjaosalised on sellest vaimustatud. Sellepärast on see ka kõigis eestlaste keskustes üle maailma suurt tähelepanu pälvinud. x)

Eesti täienduskoolidest Inglismaal ja
ülemeremaades (Kanadas, U.S.A.-s ja Austraalias)

Kui suur osa eesti põgenikke siirdus Saksamaalt Inglismaale ja ülemeremaadesse (kuhu siirdus hiljem umb. 8000 eestlast ka Rootsis) ja vähemal määral ka teistesse maadesse, siis viisid nemadki kaasa eesti täienduskoolide mõtte, mis tekkis Rootsis. Vaevalt olid meie inimesed uude, neile esialgu täiesti võhivõõrasse elupaika jõudnud, kui alustasid kohe esimesed täienduskoolid juba 1949.a. oma tegevust (Inglismaal isegi veel varem).

Üldjoontes on kõigis ülemeremaade keskustes ja mujalgi, kus elutseb eestlasi ja kus on kooliealisi eesti lapsi, eesti täienduskoolid organiseeritud samade põhimõtete kohaselt kui Rootsis ja mujalgi. Juba varem nimetatud õppeainetele on aga ülemeremaade eesti täienduskoolides usuõpetus tunnikavasse püsima jäänud. Seda on põhjustanud usuõpetuse kui õppeaine puudumine sealsetes päris-koolides, ja nim. õppeainet õpetatakse seal lastele eraalgatuslikus korras, peamiselt pühapäevakoolides. Nii teostavad eestlasedki neis maades usuõpetuse õpetamist oma lastele osalt täienduskoolide, osalt pühapäevakoolide kaudu.

Õpperaamatud on ühised kõigis eesti täienduskoolides üle maailma, niisamuti õppekavad, muidugi teatavate muudatustega. Suurem osa õpikuist on ilmunud Rootsis, ka kõik usuõpetuse õpi-

kud. Üks eesti keele lugemik on ilmunud Kanadas ja üks eesti
x) Saksamaal eesti täienduskoolide, suvikodude ja noorteorgani-
satsioonide tegevusele on suureks kasuks tulnud Hollandis 1961.a.
alates igal aastal korraldatavad õppepäevad õpetajaile, suvikodude
kasvatajaile ja noortejuhtidele. Nende korraldajaks on Eesti Kesk-
komitee Saksamaal, kusjuures Hollandi Rotary Klubi on igakord and-
nud omapoolse tõhusa majandusliku toetuse. Eesti täienduskoolide
ja suvikodude tegevuse kohta Saksamaal lähemalt Eesti Õp.Kesk-
ühingu häälekandjas "Bülletään" nr. 15 - 1966.

keeleõpik U.S.A-s. Suurim eesti täienduskool on praegu Torontos (Kanadas), kus oli 1966.aastal 479 õpilast.

- - - - -

1951.a. alates tegutseb Rootsis Eesti Õpetajate Keskühing, millesse on koondunud eesti koolide ja täienduskoolide õpetajad üle maailma, kokku 8 ühingu kaudu 6 maalt. Rootsist kolm ühingut ja Saksamaalt, Inglismaalt, Kanadast, U.S.A-st ja Austraaliast - igast üks ühing.

1952.a. alates aanab Eesti Õpetajate Keskühing välja oma häälekandjat "Bülletään", üks number aastas, senini kokku 16 numbrit. "Bülletääni" levitatakse kõigile täienduskoolide õpetajaile üle maailma. "Bülletääni" üheks ülesandeks on informatsiooni ja õpetajate töökogemuste esitamine täienduskoolide ja suvikodude tööpõllult Rootsist Austraaliani.

Eesti Õpetajate Keskühing kuulub 1951. aastast alates ainsa pagulasõpetajate keskuhinguna täieõigusliku liikmena Õpetajate ühingute Rahvusvahelisse Liitu, IFTA-sse (International Federation of the Teachers Association, peakorteriga Genfis) ja viimase kaudu WCOTP-sse (World Confederation of Organizations of the Teaching Profession, peakorteriga Washingtonis).

- - - - -

Lõppsõna

Ümber 70.000 eestlase maapakku siirdumisest on nüüd möödunud 23 aastat. Ajad ja olukorrad maailmas on selle aja kestel mitmeti muutunud. Eesti täienduskoolile 22 aastat seatud sihiasetus on aga püsima jäänud. Eesti täienduskoolist ja eesti noorteorganisatsioonidest ja nende tegevusele seatud eesmärgist me ei saa loobuda. Eesti täienduskoolidest ja eesti laste suvikodudest loobumine tähendaks meie rahvakillukese olemasolu lõppu võõrsil. Seda me ei või lubada. See tähendaks parandamatut

kaotust meie rahvale kodumaal ja eestlusele üldse. Eestluse püsimine vabas maailmas võimaldab ühtlasi meie omapärase ja rikkaliku kultuuri säilitamist ja edasiviljlemist vabas kultuurimaailmas. Eestlaste ja teiste Balti rahvaste omakultuuriline looming vabas maailmas kas või kirjasõna alal ulatub kümneisse tuhandeisse eksemplaaridesse. See omakultuuriline looming ja isetegevus paljudel muudel rahvuskultuurilistel aladel saab jätkuda ainult siis, kui meie noored maast madalast õpivad aru saama ja teadlikult kasutama ka oma vanemate keelt ega põlga kuuluvust oma vanemate rahvusse. Nagu kõik sakslased usuvad ja loodavad, et praegune jaotatud Saksamaa taasühendatakse ühiseks Saksamaaks ja saksa rahvas jälle ühiseks saksa rahvaks, nagu ta oli enne Teist maailmasõda, nii usuvad ja loodavad ka eestlased ja teised Balti rahvad, et praegune Vene okupatsioon Baltikumis kord lõpeb ja siis balti rahvad võivad iseseisvatena oma riiklikku elu korraldama hakata. Kindlasti üks osa ka vöörsil sündinud eestlastest, lätlastest ja leedulastest siirdub oma vanemate sünnimaale. Sinna siirdunute arv võib küll üsna väike olla, aga seda vöärtuslikum see võib olla. Praegune generatsioon Baltikumis kasvab üles suletuna raudeesriide taha. Ühendused väljapoole raudeesriidet on väga piiratud. Sellega on ka nende teadmised muust maailmast väga piiratud või vildakud. See kohtib ka vöörkeelte oskuse kohta, välja arvatud muidugi vene keel.

Oma vanemate sünnimaale siirduvad eestlased ja teised baltlased on seal nende sünnimaa saadikud (ambassadöörid), kes viivad sinna kõike, mis nad on õppinud ja omandanud oma vabadel ja kõrge kultuuriga sünnimaadel. Ma mõtlen siin, peale suurte teadmiste ja oskuste mitmesugustel elualadel, eriti paljude vöörkeelte (saksa, inglise, rootsi, taani, hollandi j.t.) oskusele, mille vöörsil sündinud on omandanud põhjalikkusega, mis ei ole

ialgi võrreldav selle võõrkeelte oskusega, mis üldiselt
võidakse praegu Eestis ja teistes Balti riikides omandada.
Sellepärast praegu eestlastele ja teistele baltlastele nende
asukohamaade valitsuste ja eraasutuste poolt antav toetus
nende rahvuskultuuriliseks isetegevuseks tasub ükskord end
mitmekordselt ka selle andjate huvides.

Kasutatud kirjandus:

1. "Tammine rahvas". Stockholm 1952.
2. "Täienduskoolide tööpõllult" I - IV,
3. Eesti Õpetajate Keskkõhingu häälekandja "Bülltään" nr.nr.1-15

Herman Rajamaa